

**Obecná a měšťanská chlapecká škola (německá)
Bor**

1870 – 1923

Inventář

Číslo EL NAD: 647
Evidenční číslo pomůcky: 226

Obsah

Úvod.....	3
I. Vývoj původce archivního souboru.....	3
II. Vývoj a dějiny archivního souboru.....	6
III. Archivní charakteristika archivního souboru.....	7
IV. Stručný rozbor obsahu archivního souboru.....	7
V. Záznam o uspořádání archivního souboru.....	8
Příloha č. 1 – Seznam použitých pramenů a literatury.....	9
Příloha č. 2 – Seznam použitých zkratk.....	10
Inventární seznam.....	11

Úvod

I. Vývoj původce archivního souboru

Základy novodobého základního školství byly položeny v r. 1774 „Všeobecným školním řádem“ (Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen k. k. Erbländern) vydaným císařovnou Marií Terezií na podkladě návrhu vypracovaného císařským rádcem a osvíceným augustiniánským opatem kláštera ve slezské Zaháni, Johannem Ignazem von Felbingerem. Zásadní roli v nově konstituovaném školském systému sehrála i za tím účelem zřízená dvorská studijní komise.

Všeobecným školním řádem byla dána struktura tzv. nižšího školství, které v podstatě existovalo do poloviny 20. století a nahradilo tak školský systém do té doby organizačně i pedagogicky nejednotný a roztržitý. Dokument jako zásadní změnu oproti dosavadní praxi stanovil, že vrchní dozor nad školstvím přešel z církve na stát, neboť v každém hlavním městě jednotlivých zemí byla zřízena zemská školní komise při zemské vládě. Komise se starala o zřizování nových škol a spravovala zemský školní majetek. Ustanovovala pro jednotlivé obvody školní dozorce, kteří s podporou krajských úřadů dohlíželi na stav školství. Obvykle byli do této funkce ustanovováni vikáři. V jednotlivých místech pak byl svěřen dozor nad školou místnímu faráři. O materiální stránku věci se staral vrchností ustanovený světský dozorce, obvykle panský úředník nebo vážený občan.

Císařský předpis stanovil tři typy škol:

Triviální školy (označované jako farní nebo filiální v případech, kdy byly zřízeny při farách či filiálních kostelích) byly nejčastěji jednotřídní, více tříd měly výjimečně. Poskytovaly šestileté základní vzdělání dětem od 6 do 12 let v předmětech čtení, psaní, počítání, náboženství s mravoukou na něm založenou a uvedení k hospodářství. Docházka do těchto škol byla povinná a výuka probíhala v mateřském jazyce. Císař Josef II. vydal nařízení, že obecná škola má být zřízena i všude tam, kde je v obvodu půl hodiny 90 - 100 dětí školního věku. To v důsledku znamenalo zvýšení dosavadního počtu triviálních škol.

Hlavní školy zakládáné ve větších městech bývaly o 3 případně 4 třídách a poskytovaly vzdělání v řadě dalších předmětů navíc oproti školám triviálním. Vyučování se uskutečňovalo v němčině.

Normální nebo-li vzorné školy byly zřízeny v hlavních městech jednotlivých zemí, měly 4 třídy a jejich výuka v německém jazyce byla postavena na rozšířené osnově hlavních škol.

Za císaře Františka II. byl v r. 1805 vydán nový zákoník obecného školství, Politické školské zřízení (Politische Verfassung der deutschen Schulen für die k. k. österreichischen Provinzen mit Ausnahme von Ungarn, Lombardie, Venedig und Dalmatien), který znamenal opětovné získání dominantního vlivu církve na školství. Ponechal základní rozdělení škol, navíc přinesl zřizování reálných škol ve městech pro vzdělání obchodnického a úřednického dorostu. Ve městech mohly být zřizovány dívčí školy.

Většina triviálních škol měla jediného učitele na 100 žáků. Pokud jejich počet přesáhl toto číslo, býval učiteli přidělen pomocník. Školní budovy se pořizovaly tak, že vrchnost poskytla stavební materiál, školní patron (obvykle místní farář) zajistil řemeslníky a vesnice dodala ruční a potažní robotu. Školní povinnost se vztahovala i na děti pracující v továrnách, které se vzdělávaly o sobotách a nedělích, resp. dorost starší 12 let, jenž měl na venkově

navštěvovat zprvu do 18, později do 15 let, nedělní opakovací hodiny. V každém kraji byla zřízena alespoň jedna hlavní škola.

Podmínkou pro vykonávání práce učitelského pomocníka býval pro triviální školy tříměsíční, pro hlavní školy šestměsíční, přípravný kurs (preparandie) zakončený zkouškou. Pokud se pomocník při výuce osvědčil, mohl udělat další zkoušku na samostatné učitelství. Od r. 1832 bylo přípravné období nezbytné pro získání učitelské kvalifikace prodlouženo na 6 měsíců pro triviální školy a na 1 rok pro hlavní školy. V r. 1841 pak byla doba přípravy sjednocena na 1 rok pro oba typy škol.

Učitel býval doporučován zemskou vládou, majitelem panství či patronem školy, obcí nebo farářem a umístovací dekret vydávala konsistoř. Učitele vzorných a hlavních škol jmenovala dvorská komise. Dohled nad hlavními a triviálními školami náležel jednak místnímu duchovnímu správci, jenž byl přímým představeným učitele i školy, na niž zároveň vyučoval náboženství a současně světskému správci dohlížejícímu na řádný stav školní budovy a školní docházku. Právní základ zavedený Politickým školským zřízením v podstatě přetrval až do 2. poloviny 19. století, neboť uvedený předpis byl postupně rozvíjen dalšími úpravami.

V r. 1848 bylo ve Vídni zřízeno namísto dosavadní dvorské studijní komise ministerstvo veřejného vyučování, vzápětí přejmenované na ministerstvo kultu a vyučování. Následně pak byly v jednotlivých zemích monarchie konstituovány zemské školní úřady, do jejichž kompetence spadala správa obecných a středních škol. V jejich čele stáli zemští školní inspektoři. V každém politickém okrese byl ustanoven okresní školní inspektor, obvykle místní vikář. Od následujícího roku 1849 byla stanovena doba vzdělání pro učitele na 2 roky.

Mezi roky 1852 – 1858 byla provedena reorganizace hlavních škol tak, aby byly všude čtyřtřídní. Tam, kde byly čtvrté třídy již dříve, specializovaly se tyto školy jako reálné nebo měšťanské, a označovaly se proto jako nižší reálky či měšťanky. Pokračovalo se v nich ve výchově měšťanské mládeže pro obchod, řemeslo a hospodářství na základě daném triviální školou.

Konkordátem mezi rakouským císařem a papežem byla dominantní úloha ve školství od r. 1855 nakrátko vrácena církvi, nicméně vydáním řady zákonů v 60. letech 19. století se školství postupně vrátilo do pravomoci státu, stalo se záležitostí převážně civilní a zejména věcí decentralizovanou, v kompetenci jednotlivých zemí. V Čechách byl tento proces zahájen zákonem č. 33/1864 Z. z. o částečném zrušení školního patronátu a zákonem č. 1/1866 Z. z. o provedení rovného práva obou zemských jazyků ve školách obecných a středních.

Základní zásady pro další vývoj zemského školství mj. stanovil zákon č. 142/1867 Ř. z., který státu vyhrazoval právo nejvyššího řízení a dozoru nad vyučováním a vychovatelstvím. Zákonem č. 84/1868 Ř. z. byla určena základní pravidla pro vztah školy a církve.

Vyvrcholením legislativního procesu ve školství bylo vydání říšského zákona č. 52/1869 Ř. z. o obecných (v českém překladu někdy národních) školách. Zákon stanovil interkonfesijnost obecné školy, rozšířil trivium o četné další předměty, položil meze náboženskému vyučování, dal pevný základ měšťanské škole, stabilizoval osmiletou školní povinnost, upravil školní docházku, nově uspořádal přípravné i navazující vzdělávání učitelů, vymezil způsobilost k vykonávání učitelského úřadu (čtyřleté studium na učitelském ústavu) a způsob dosazování učitelů, vytkl povinnost ke zřizování a provozování škol a upravil předpisy a podmínky pro soukromé školství.

Některá ustanovení výše uvedeného zákona byla později upravena tzv. školskou novelou, zákonem č. 53/1883 Ř. z. Ještě za éry monarchie, ale následně i během existence Československé republiky navázala na oba zákony řada dalších zákonů a předpisů, jimiž byly upravovány jednotlivé problémy školství.

Na základě uvedené legislativy byly obecné (národní) školy (Volksschulen) určeny pro vzdělání mládeže ve věku školou povinném po dobu prvních pěti let školní docházky, případně pro vzdělávání v dalších třech letech školní povinnosti, pokud žáci nepřešli na školu měšťanskou nebo některou ze středních škol.

Veřejné obecné školy byly v Čechách zřizovány všude tam, kde v osadě nebo několika osadách (samotách) ležících v okruhu 1 míle (od r. 1876 v okruhu 4 km) bylo v pětiletém průměru více než 40 dětí ročně. Pakliže byla pro děti docházka z důvodu obtížných komunikací komplikovaná, mohly úřady přistoupit ke zřizování expozitur škol. K výuce na expozituře pak býval určen některý z učitelů obecné školy. Pokud byla škola nejméně 5 let nucena dělit většinu tříd, bývala následně rozdělena na 2 samostatné školy. Jestliže byla škola v lidnatém místě nebo počet zákonem vyžadovaných učitelů byl vyšší než 6, docházelo k jejímu dělení podle pohlaví a vzniku chlapeckých, resp. dívčích škol. Od školního roku 1932/33 byl stanoven maximální počet 50 žáků pro jednotřídky. Ve dvoutřídkách a vícetřídkách smělo být ve třídě nejvýše 60 žáků.

Měšťanské školy (Bürgerschulen) byly vyšším stupněm obecných škol určeným pro vzdělání v 6. - 8. roce školní docházky. Dle zákona byla veřejná měšťanská škola jako nezbytná zřizována v obvodě každého politického okresu. Další mohly být zřizovány při obecných školách s alespoň 400 dětmi. Do měšťanských škol měly za povinnost docházet děti, které měly tuto školu ve školním obvodu. V případě, že měla smíšená měšťanská škola alespoň 3 roky po sobě více než 300 žáků, došlo k jejímu rozdělení na dvě samostatné školy: chlapeckou a dívčí. Na základě tzv. malého školského zákona č. 226/1926 Sb. byly při měšťanských zaváděny pokračovací školy (živnostenské, kupecké, lidové hospodářské) a pokračovací kurzy pro 14 – 16letou mládež. Počínaje školním rokem 1932/33 nesměl být počet žáků v jednotlivých třídách vyšší než 60. Od r. 1941 byly přejmenovány na hlavní školy.

Obecné i měšťanské školy měly přidělen svůj tzv. školský obvod (tvořený kromě obce osadami, jejich částmi a samotami), který se až na nepatrně výjimek shodoval s obecními hranicemi. O majetkoprávní a provozní stránku škol v rámci školních obcí pečovaly od r. 1873 veřejné úřady - místní školní rady. Okresní školní rada pak zastupovala zájmy tzv. školního okresu navenek, vedla jednání o úpravě a rozšíření existujících škol či zřizování nových škol, prozatímně obsazovala uprázdněná učitelská místa apod. Na fungování školství v jednotlivých školských okresech dohlíželi státní zaměstnanci, okresní školní inspektoři. Nejvyšším dozorcím úřadem byla v jednotlivých zemích zemská školní rada.

Školský systém konstituovaný v rakouské monarchii ve 2. polovině 19. století a doplňovaný a upravovaný předpisy Československé republiky, byl v hlavních rysech uplatňován v podst. až do r. 1948, resp. 1953, kdy po zavedení socialistického společenského uspořádání došlo i na změnu struktury školství.

V pohraničí však v důsledku změn souvisejících s koncem 2. světové války byly v r. 1945 obecné školy (Volksschulen) plošně prozatímně uzavřeny (viz Výnos MŠO poř. č. 18 z 7. VI. 1945, č. 2641 pres.) a následně zrušeny (viz Výnos MŠO poř. č. 90 z 16. X. 1945, č. 8551 pres). Od září 1945 byly nově otevírány české obecné školy pro děti dosídlenců.

Zmínky o školství v Boru (Haid) se v pramenech objevují od 16. století. Až do vzniku obecného školství byly osudy školy, nad níž měla patronát místní vrchnost, spojeny s místní farností sv. Mikuláše.

Triviální škola fungující od r. 1774 v čp. 227, nazývaném později „Stará škola“, bývala dvoutřídní a v pramenech zůstali zapsáni její řídicí učitelé: Josef Feierfeil (asi 1778 – 1818), Karl Rosam (1818-1833), Josef Trescher (1834-1865).

V r. 1866 za řídicího Johanna Beyerla (1865-1877) došlo ke zvýšení počtu žáků přiškolením okolních Čečkovic, Vysočan a Borečku a škola, která od počátku existovala jako smíšená, byla rozšířena na trojtřídní. Třetí třída nejprve sídlila údajně v domě čp. 222.

Od r. 1872 však v Boru vedly sestry řádu Karla Boromejského soukromou dívčí obecnou školu zřízenou löwensteinskou vrchností, takže děvčata ze školního obvodu docházela dle možností do této školy. Nejpozději od r. 1894 byla tato škola trojtřídní a v r. 1905 se stala veřejnou a sloužila všem žačkám. Od r. 1927 při ní řeholnice zřídily soukromou trojtřídní dívčí měšťanku, k níž následně připojily ještě jednoroční učební kurs. Na obou ústavech boromejky v čele s řídicí učitelkou Elizabeth Felicitas Lutz vyučovaly až do r. 1939, kdy došlo v rámci Třetí Říše na uzavření konfesijních a klášterních škol.

Veřejnou obecnou školu řídil v l. 1877-1891 Johann Barth. V l. 1884-1886 nechalo město podle plánů borského rodáka a později uznávaného pražského architekta Stephana Tragla vystavět na tzv. Horním předměstí na místě někdejšího domu čp. 121 novou školní budovu. O realizaci se postaral tachovský stavitel Johann Kraus. Objekt přišel údajně na 40 000,- zlatých.

Se školním rokem 1885/86 se škola stala čtyřtřídní. V r. 1894 ji navštěvovalo 225 dětí z Boru a přiškolených obcí, osad a samot (Čečkovice, Vysočany, Boreček, Muckov, Dražský a Borečkovský mlýn. Řídicím učitelem byl tehdy Josef Beyerl (1892 – 1900), učitelem Adam Niklas,odučitelé Wenzel Wonesch a Elise Schmid, učitelkou domácích nauk Barbara Binder.

V srpnu 1896 se městské zastupitelstvo usneslo, že požádá o zřízení měšťanské školy a výslovně se zavázalo, že zajistí její věčné potřeby. První třída školy byla otevřena ve školním roce 1898/99 a současně došlo ke zrušení čtvrté třídy obecné školy.

Na začátku školního roku 1900/01 převzalo ředitelství měšťanky i vedení trojtřídní obecné školy a od školního roku 1902/03 ústav fungoval jako trojtřídní chlapecká měšťanská a obecná škola. V r. 1902 měla samotná měšťanka 89 žáků. V r. 1907 borské zastupitelstvo odsouhlasilo otevření dívčí třídy měšťanky.

Obecná škola zůstala dvoutřídní chlapecká, neboť děvčata absolvovala výuku pod vedením řádových sester (viz výše). Prvním ředitelem byl Michael Vogelsang, původem z Chebu, po něm je zaznamenán Josef Thomayer.

Od r. 1873 škola náležela do obvodu školního okresu Tachov a vyšší dohled nad ní tudíž vykonávala do r. 1938 Okresní školní rada v Tachově, poté do r. 1945 Kreisschulamnt v Tachově.

Objekt borské školy, po 2. světové válce výrazně upravený a zvětšený rozsáhlou přestavbou, slouží vzdělávání dětí nepřetržitě do současnosti, sídlí zde základní škola.

II. Vývoj a dějiny archivního souboru

Na každé obecné i měšťanské škole byly dle § 136 Řádu školního a vyučovacího pro školy obecné a měšťanské vydaného Nařízením ministerstva věcí duchovních a vyučování č. 159/1905 Ř. z. povinně vedeny a do „školního archivu“ ukládány úřední spisy: školní kronika, školní inventář, jednací protokol, index normálií, knihovní katalogy, seznam knih pro chudé žáky, třídní výkazy docházky a prospěchu žactva a třídní knihy. Vedení úředních spisů a korespondence školy měl v popisu práce určený správce školy, případně třídní učitelé.

Za dobu činnosti borské školy nepochybně vznikla četná agenda, z níž jsou však dochovány pouze dvě kroniky. Tyto byly převzaty v rámci skartačního řízení dne 9. 12. 1996 (číslo přírůstku 23/1996) ze Základní školy Bor u Tachova. Ostatní agenda školy je dosud nezvěstná.

III. Archivní charakteristika archivního souboru

Do inventarizace byl zahrnut veškerý archivní materiál původce. S ohledem na neexistující spisový plán a torzovitost dochovaných dokumentů (pouze školní kroniky z let 1870 – 1900 a 1898 – 1923) bylo při koncipování inventárního seznamu vycházeno ze základního systému řazení a zároveň přihlédnuto k pořadí písemností tak jak určoval § 136 Řádu školního a vyučovacího pro školy obecné a měšťanské vydaného Nařízením ministerstva věcí duchovních a vyučování č. 159/1905 Ř. z.

Ve škole bezpochyby bývala systematicky vedená spisovna, jak dokazuje signatura „Nr. d. Inv. 9 (b)“ na titulním listu kroniky chlapecké měšťanky. Starší kronika obecné školy žádné označení nenese, je popsána zhruba z poloviny, konkrétně na očíslovaných stránkách 1 – 199. Navazující kniha z měšťanky je zcela popsána na všech 364 označených stránkách a na konci je připojen jmenný a věcný rejstřík.

V průběhu pořádání nebyly navrženy žádné písemnosti k vnitřní skartaci

Dochované archiválie jsou kategorie I.

Jazykem archivního souboru je němčina.

Fyzický stav archivního souboru je dobrý.

IV. Stručný rozbor obsahu archivního souboru

Celý archivní soubor je badatelsky využitelným zdrojem informací ke studiu dějin školy, resp. školního obvodu, neboť kroniky byly vedeny mimořádně podrobně a současně i na vysoké formální úrovni a náležejí mezi špičku školní kronikářské produkce v regionu. S informacemi obsaženými v souborech dalších školských původců z Boru (Střední odborné učiliště zemědělské a Základní škola) podává ucelený obraz borského školství. Vhodně doplňuje informace obsažené v souborech Archiv města, Městský národní výbor, Městský úřad, případně všech ostatních původců z Boru, a může tak posloužit ke zpracování dějin města i regionu z řady úhlů pohledu.

V. Záznam o uspořádání archivního souboru a zpracování archivní pomůcky

Archiválie souboru Obecná a měšťanská škola (německá) Bor 1870 – 1923 uspořádala a inventární seznam vypracovala v prosinci 2006 Dana Bízová. Revizi inventárního seznamu provedla, úvod napsala a inventář sestavila v květnu 2007 PhDr. Markéta Novotná ve Státním okresním archivu Tachov.

V Tachově, 21. prosince 2007

Dana Bízová, PhDr. Markéta Novotná

Příloha č. 1 – Seznam použitých pramenů a literatury

Adressbuch für den politischen Bezirk Tachau, Tachov 1925

Adressbuch und Führer für den politischen Bezirk Tachau, Tachov 1914

Dobeš J., Hledíková Z., Janák J.: Dějiny správy v českých zemích, Praha 2005

Haid und das Haiderland, Weiden 1985

Havelka F., Placht O.: Příručka školské a osvětové správy, Praha 1934

Köferl J.: Der politische Bezirk Tachau – Eine Heimatskunde für Haus und Schule, Tachov 1890

Popis obecného školství v Království Českém, Praha 1889

Seznam národních škol a jejich učitelstva v Československé republice podle stavu ze dne 31. října 1933, Praha 1934

Schematismus des Volksschulwesens im Königreich Böhmen, Praha 1894

Schematismus für das Königreich Böhmen, Praha 1877

Schuster Franz, Tachau-Pfraumberger Heimat, Weiden 1962

SOkA Tachov, Máca Karel MUDr., inv. č. 14

Věstník Ministerstva školství a osvěty – ročník 1945

Příloha č. 2 – Seznam použitých zkratk

čp.	číslo popisné
JAF	Jednotný archivní fond
l.	léta
MŠO	Ministerstvo školství a osvěty
NAD	Národní archivní dědictví
r.	rok
pres.	presidiální
Ř. z.	Říšský zákoník
Z. z.	Zemský zákoník

Inventární seznam

Inv. č.	Obsah	Časový rozsah	Evid. jednotka
Úřední knihy			
1	Kronika obecné školy (Schulchronik Haid)	1870 – 1900	K 1
2	Kronika chlapecké měšťanské školy (Chronik der Knaben Bürgerschule in Haid)	1898 – 1923	K 2

Název archivu:	Státní okresní archiv Tachov
Název archivní pomůcky (archivního souboru):	Obecná a měšťanská chlapecká škola (německá) Bor
Značka archivního souboru:	NChOMěšťŠ Bor
Časový rozsah:	1870 – 1923
Počet evidenčních jednotek:	2 úřední knihy
Počet inventárních jednotek:	2
Rozsah bm:	0,06
Stav ke dni:	21. prosince 2007
Archivní soubor zpracovaly:	Dana Bízová, PhDr. Markéta Novotná
Pomůcku sestavily:	Dana Bízová, PhDr. Markéta Novotná
Počet stran:	13
Počet exemplářů:	6
Pomůcku schválil:	Mgr. Jan Edl